

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра
з теми: **“ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ”**

Виконала студентка 2 курсу групи KorL1-M20z
спеціальності: 016 Спеціальна освіта.
Логопедія.

Гордієнко Світлана Василівна

Керівник:
Гаврилов О.В., кандидат психологічних наук,
доцент

Рецензент:
Чопік О.В., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
<p style="text-align: center;">РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВІЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ-СИРИТ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....</p>	
1.1. Дитяче сирітство як соціально-педагогічне явище: характер та статистика.....	7
1.2. Характеристика психічного розвитку дітей з групи соціального сирітства.....	17
1.3. Особливості розвитку навичок комунікації дошкільників в умовах соціального сирітства.....	25
Висновки до першого розділу.....	32
<p style="text-align: center;">РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ-СИРИТ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....</p>	
2.1. Організація анкетування педагогів закладу дошкільної освіти для дітей з групи соціального сирітства.....	35
2.2. Обґрунтування і розробка методики дослідження мовлення у дітей з групи соціального сирітства дошкільного віку.....	43
2.3. Визначення рівнів сформованості мовленнєвих компонентів у дітей з групи соціального сирітства.....	51
Висновки до другого розділу.....	78
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Стабільність України як держави, її ефективний соціально-економічний розвиток значною мірою залежить від фізичного та духовного стану дитячого населення, ставлення державних органів до проблем, інтересів і потреб дітей, особливо до дітей з особливими освітніми потребами і дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. В усі часи відзначалось, що будь-якій суспільній спільноті прослідковується певна закономірність: як тільки відбувається зниження вартості загальнолюдських і духовних цінностей у суспільстві посилюються прояви феномену сирітства і зростає кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Нормативно-правову базу соціального захисту дітей-сиріт складають “Положення про дитячий будинок сімейного типу”, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України; Постанова Кабінету міністрів України “Питання центру по усиновленню дітей при міністерстві освіти України”; Закон України “Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”; Постанова Кабінету Міністрів України “Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків”; Указ Президента України “Заходи щодо поліпшення становища дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків”

Повноцінний розвиток мовлення дитини значною мірою залежить від ефективної взаємодії в системі “дитина-дорослий”, яка забезпечує гармонізацію психічного розвитку дитини та становлення її особистості (А. Богуш, Л. Виготський, Н. Жинкін, І. Зимна, Р. Карсон, І. Лангмеєр, О. Леонтєв, О. Лурія, Л. Шипіцина та інші).

Дослідження розвитку комунікативних навичок або комунікативних компетенцій та їхньої своєрідності у дітей різних вікових і соціальних груп присвячено багато досліджень у вітчизняній логопедії. Вагомий внесок у цю проблеми зробили Л. Андрусишина, Л. Бертенєва, Н. Гаврилова, І.

Мартиненко, О. Мілевська, Ю. Рібцун, Є.Соботович, В.Тарасун, В.Тищенко, М.Шеремет та багато інших. Значно менше уваги спеціалістів було приділено вивченню проблеми мовленнєвого розвитку дітей з групи соціального сирітства.

Сирота – це дитина, яка тимчасово або постійно перебуває поза сімейним оточенням через втрату батьків, а також дитина, яка не може з певних причин чи з власних інтересів залишатися в сімейному оточенні та потребує захисту й допомоги з боку держави. Соціальне сирітство – це комплексне соціальне явище, певний стан дитинства, який характеризується небажанням батьків, незалежно від їхнього соціального статусу або майнового стану, організувати необхідний дітям виховний, освітній, правовий, соціальний та інший супровід, необхідний для їхнього адекватного життя в соціальному середовищі, відсутності емоційної підтримки та участі з боку своєї родини (О. Безпалько, Н. Комарова, І. Пеша, О. Терновець).

У цьому зв'язку результати наукових досліджень О. Антонової, І. Артемчук, Ю. Візнюк, І. Дубровіної, Н. Лопатинської, І. Пеша, О. Чистяк та інших, спрямованих на вивчення стану сформованості комунікативних навичок засвідчують, що недостатність спілкування та обмеженість емоційних контактів дітей з групи соціального сирітства з дорослими призводить до загального недорозвитку мовлення, негативно позначаючись на сформованості всіх його компонентів. Це підтверджують і результати аналізу матеріалів експертної оцінки, проведеної практичними працівниками дитячих будинків, які засвідчують про значні труднощі у формуванні комунікативних навичок у вказаній категорії дітей дошкільного віку.

З урахуванням цього нами була вибрана **тема** магістерської роботи “Дослідження розвитку мовлення дітей-сиріт дошкільного віку”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка “Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти”.

Об’єктом дослідження виступають навички комунікації дітей з групи соціального сирітства дошкільного віку.

Предмет дослідження – особливості розвитку навичок вербальної комунікації дітей з групи соціального сирітства.

Мета дослідження полягає у проведенні наукового аналізу заявленої проблематики, в обґрунтуванні, адаптації і апробації методики дослідження вербальної комунікації та визначити рівні сформованості мовлення у дітей з групи соціального сирітства дошкільного віку.

Поставлена мета зумовила виконання наступних **завдань**:

1. проаналізувати наукові джерела з проблеми дослідження;
2. обґрунтувати, адаптувати і апробувати методику дослідження вербальної комунікації у дітей з групи соціального сирітства дошкільного віку;
3. проаналізувати результати дослідження навичок вербальної комунікації у дітей з типовим розвитком і з групи соціального сирітства і визначити рівні її сформованості.

Для вирішення поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**: – теоретичні: дедуктивний – для системного опису явища, що досліджується; індуктивний – встановлення закономірностей, систематизації, типологізації результатів проведених наукових досліджень з проблеми сформованості комунікативних компетенцій у дітей з групи соціального сирітства дошкільного віку; б – емпіричні: констатувальний та формувальний експерименти з використанням спостереження, анкетування, тестування, аналізу медико-педагогічної документації для вивчення особливостей комунікативного розвитку дітей з групи соціального сирітства дошкільного віку; – методи обробки даних: кількісний та якісний аналіз даних з використанням методів статистичної обробки.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні, розробці і адаптації експериментальної методики дослідження комунікативних компетенцій у дітей-сиріт дошкільного віку та визначення рівнів їх сформованості. Матеріали дослідження можуть бути використані вихователями, батьками, спеціалістами корекційної роботи і психологами в організації формування та розвитку комунікативних навичок у дітей даної категорії.

Дослідження проводилось **на базі:** закладу дошкільної освіти №21, м. Хмельницький, спеціального закладу загальної середньої освіти м. Хмельницького і будинку сімейного типу м. Летичів, Хмельницької області.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2021 році. Результати роботи висвітлено у статті "Соціальне сирітство як особливе явище в українському суспільстві" // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційної педагогіка і психологія / за ред. Н. Гаврилової. Вип. 12. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. С.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (у загальній кількості 105 джерел), додатків.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження розвитку комунікативної компетентності у дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського спілкування дозволило нам зробити певні висновки.

1. Оволодіння суспільно ціннісними поведінковими формами неможливо без контактів, взаємодії і комунікацію із іншими людьми. Причому саме спілкування впливає на формування людини як майбутнього суб'єкта соціальних стосунків, значною мірою впливає на розвиток свідомості і вищих психічних функцій в цілому. Сформованість навичок комунікації, в першу чергу вербального мовлення, вміння його правильно застосовувати з метою отримання відповідних знань дає можливість дитині комфортно почувати себе в соціальному середовищі. Завдяки спілкуванню дитина пізнає не лише світ людей навколо себе, розуміє їхні стосунку, їхню діяльність, явища оточуючої дійсності, але й усвідомлює самого себе в цьому світі, вчиться керувати своїми потребами, бажаннями і прагненнями.

Соціальний розвиток у дошкільному дитинстві виступає періодом, який має найбільше значення для подальшого життя особистості. Адже саме в цей період у дитини формуються основи усвідомленого соціального життя і закладаються основні знання, навички і вміння, якими вона буде користуватись постійно. І провідна роль в опануванні цими знання відводиться саме комунікації. Саме в процесі спілкування дитина переймає досвід оточуючих, вчиться диференціювати стан інших людей в певних ситуаціях і на основі цього адекватно вибудовувати свою поведінку.

Характеризуючи комунікативну сферу дітей з групи соціального сирітства можна сказати, що їм притаманні зниження потреби у спілкуванні з дорослими та однолітками. Через брак соціального досвіду вони часто не вміють орієнтуватися у ситуації спілкування. Недостатність вербальних контактів, їхня обмеженість, постійна зміна партнерів по комунікації призводить до формування неправильних навичок комунікації з однолітками та іншими людьми. Під час таких контактів їхня поведінка містить явища

негативізму, агресивності, злобливості, вони не розуміють стан інших людей, в них відсутня або на низькому рівні сформованість емпатійних здібностей, що, в свою чергу ще більше обмежує їхні контакти і виступає основою утворення у них асоціальних поведінкових стереотипів.

Крім обмеження кількості комунікативних контактів в розвитку дітей групи соціального сирітства їм характерна і якісна їх своєрідність. Це проявляється в домінуванні ситуативно-ділової форми спілкування, шаблонність використання фраз, наявність необґрунтованих пауз у мовленні, поодинокість випадків активної вербальної комунікації, повторення фраз, труднощі у використанні невербальних засобів спілкування, невміння оцінювати висловлювання інших і адекватно реагувати на них, затримка таких реакцій, що створює труднощі розвитку особистості цих дітей та їхньої подальшої соціалізації. Наявність таких особливостей комунікативного розвитку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування обумовлює необхідність організації з ними ранньої корекційної роботи з розвитку комунікативних умінь і навичок.

2. Проведення бесіди і анкетування педагогічних працівників, які працюють з дітьми дошкільного віку з дітьми групи соціального сирітства дозволив констатувати наявність недостатнього рівня сформованості усного зв'язного мовлення. Лише у 12,5% дітей цієї групи педагоги вказали на порівняно високий рівень сформованості навичок комунікації. І це в основному в сфері взаємодії між дітьми і дорослими і при цьому жодна дитина не набрала максимальну кількість балів. У 37,5% дітей з групи соціального сирітства відмічений середній рівень сформованості комунікативних навичок. У 50% дошкільників цієї групи педагогами відмічено низькі комунікативні навички. Ці результати стали основою для обґрунтування, розробки і адаптації методики дослідження комунікативних компетенцій у дітей з групи соціального сирітства.

На цьому рівні більшість діти з групи соціального сирітства при розпізнанні зв'язного висловлювання опирались на поодинокі ознаки його

структурно-семантичної організації. Під час відтворення смислової програми розповіді порушують послідовність передачі смислових орієнтирів. Під час відтворення запропонованого тексту мають труднощі при необхідності його скорочення до опорних змістових ознак. Під час конструювання висловлювання, знаходженні і розвитку задуму у мовленнєве повідомлення гублять основну думку. У дошкільників з низьким рівнем наявне недостатньо розгорнуте мовлення, вони відчують проблеми розпізнання зв'язного висловлювання, вони пропускають смислові опори при передачі заданого уривку та при скороченні основного висловлювання.

3. Проведене дослідження комунікативних компетенцій шляхом використання адаптованого Гейдельберзького мовленнєвого тесту дітей з нормотиповим розвитком і дітей з групи соціального сирітства дошкільного віку дозволило виділити їхні групи відповідно до рівня сформованості у них комунікативних компетенцій.

Діти з нормотиповим розвитком з високим рівень сформованості комунікативних навичок – 66,7%. Їм притаманні стійкі мотиви до комунікації з однолітками, педагогами та іншими дорослими, вони вступають в контакт, проявляють ініціативу, активно взаємодію з оточуючими. Використовують невербальні засоби, володіють прийоми і правила ввічливої поведінки. В них сформовані артикуляційні позиції, вони правильно користуються граматичними нормами. Мовлення відповідає ситуації, адекватне розуміння внутрішнього стану співрозмовників. Спостерігається адекватність інтерпретації ситуації, розуміння логічних зв'язків.

Достатній рівень сформованості комунікативних компетенцій був нами відмічений у 33,3% дітей з нормотиповим розвитком і у 25% дітей з групи соціального сирітства. Ці діти мали в основному сформовані позитивні мотиви до комунікації, йдуть на контакт, проявляють ініціативу. Інколи вербальні і невербальні засоби спілкування використовують неадекватно. Володіють правилами ввічливої поведінки. У них в основному сформовані артикуляційні позиції, можуть спостерігатись помилки під час артикуляції

складних звуків – в основному -р-, -л-, -ч-, -щ-. У більшості випадків правильно користуються граматичними нормами. Їхнє мовлення відповідає ситуації, інколи не співвідносить внутрішній стан співрозмовників. Спілкування зв'язне, логічне, послідовне. Використовують складні граматичні конструкції. Правильно і адекватно інтерпретують події, усвідомлюють логічні зв'язки в діях і явищах, можуть озвучити власну позицію про факти і події.

Середній, низький і дуже низький рівні сформованості комунікативних компетенцій відмічені нами лише у дітей з групи соціального сирітства.

При наявності середнього рівня сформованості комунікативних компетенцій, який ми відмітили у 43,2% дітей з групи соціального сирітства, у них є потреба часткової педагогічної допомоги. В процесі слухання можуть опиратися на незначущі ознаки розповіді. У них спостерігається нестабільність проявів особистісних і пізнавальних мотивів спілкування. Ініціативу у спілкуванні не проявляють, відмічається зниження активності при комунікації. Інколи не вміють аналізувати спілкування. Допускають помилки при оцінці осіб, задіяних у комунікації. Їм властива недостатність лексичного і граматичного боку мовлення, вони відчують труднощі використання звукової структури, часто не можуть встановити взаєморозуміння під час спілкування з однолітками і дорослими. Використовують монологічне мовлення лише на прохання дорослого, з опорою на наочно-образні ситуації спілкування.

У 25% дітей дошкільного віку з групи соціального сирітства нами відмічений низький рівень сформованості комунікативних компетенцій. Він характеризується тим, що у них позитивні мотиви комунікації недостатньо розвинені, вони повільно йдуть на контакт, погано взаємодіють з однолітками і дорослими. Під час спілкування не застосовують невербальні підкріплення свого мовлення. Не володіють правилами ввічливої поведінки. У них наявні порушення звуковимови у вигляді загального недорозвитку мовлення IV рівня. У процесі спілкування на власну артикуляцію не

звертають уваги, не виправляються. Граматичних норм спілкування не дотримуються. Під час діалогу правилами в основному не користуються, в процесі монологу допускати немотивовані переключення з однієї теми на іншу. В основному мовлення відповідає ситуації, але при цьому вони не співвідносять внутрішній стан співрозмовників. Відчувають труднощі при інтерпретації подій, можуть помилятися в усвідомленні логічних зв'язків в діях і явищах, свою позицію при поясненні подій повністю розкрити не можуть.

У 6,2% дітей з групи соціального сирітства дошкільного віку був відмічений дуже низький рівень сформованості комунікативних компетенцій. При ньому були значні недоліки лексико-граматичного оформлення висловлювань, невміння користуватись складними граматичними конструкціями. Мовлення багате на порушення звуковимови, пропуск і перестановку слів, їх неадекватну заміну, використання. Ці діти не усвідомлюють тему розмови, мають незавершені висловлювання через втрату думки. Їхньому мовленню притаманні тривалі заминки, довгі паузи. Вони налаштовані на постійну педагогічну допомогу через низький рівень самостійності при виконанні завдань. У процесі висловлювання мають значні проблеми у реалізації власної думки, початок і кінець їхніх повідомлень часто бувають недостатньо узгодженими.

4. Узагальнення результатів діагностичного дослідження та проведення їхнього детального аналізу дозволи встановити, що серед дітей з групи соціального сирітства не виявлено таких, які мають високий рівень сформованості комунікативних компонентів мовлення. Серед дітей з нормотиповим розвитком цей показник становив 66,6%. Достатній рівень сформованості комунікативних компонентів мовлення спостерігався у 33,4% дітей з нормотиповим розвитком. У дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування цей показник становив 25%. Середній рівень сформованості комунікативних компонентів мовлення спостерігався у 43,8% дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Низький рівень

сформованості комунікативних компонентів мовлення спостерігався у 25% дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Дуже низький рівень сформованості комунікативних компонентів мовлення спостерігався у 6,2% дітей з групи соціального сирітства.

В цілому, недостатність сформованих комунікативних компонентів у дітей дошкільного віку з групи соціального сирітства, на наш погляд, має соціально обумовлене підгрунтя. До того, що 76,7% дітей цієї групи мають середній, низький і дуже низький рівні сформованості комунікативних компетенцій призвели: загальний недорозвиток мовлення, що характеризується недостатньою сформованістю усіх сторін усного мовлення дітей з особливим недорозвитком лексичної системи; особливості особистісної комунікації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування у вигляді труднощів успішного вирішення ситуацій, які інколи виникають у процесі спілкування з однолітками та дорослими; низький рівень сформованості у них спрямованості на соціальну взаємодію; недостатній опір стресовим ситуаціям; формування терпимості до постійних змін оточення, перебування у дискомфортних ситуаціях; підвищена експресивність, естетична чутливість, агресивність і вразливість; недостатня сформованість операцій смислової організації висловлювання та операцій його структурно-мовленневого оформлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишина Л.Є. (2012). Особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення : дис. канд. психол. наук : 19.00.08. Київ. 283 с.
2. Андрусишина Л.Є. (2007). Психологічні характеристики загальнофункціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць. С.18-23.
3. Антонова О.Г. (2001). Соціальна ситуація розвитку і особливості дітей, позбавлених батьківської опіки / О.Г.Антонова, О.П.Домашевська // Психологія. К.: НДІ психології. Вип.36. С.50-54.
4. Артемчук І.В. (2005). Особливості усного зв'язного мовлення у комунікативно депривованих дітей-сиріт. Автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.08 – спеціальна психологія / І.В. Артемчук; Ін-т спец. педагогіки АПН України. К. 22 с.
5. Артюшкіна Л.М. (2002). Сирітство в Україні як соціально педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л.М. Артюшкіна, А.О. Поляничко. Суми: Сумський ДПУ. 268 с.
6. Бартенева Л.І. (2000). Підготовка дітей із загальним недорозвитком мовлення старшого дошкільного віку до оволодіння орфографією: дис. канд. пед. наук: 13.00.03 – корекційна педагогіка. К.: Інститут спеціальної педагогіки АПН України. 201 с.
7. Безпалько О.В. (2003). Соціальна педагогіка в схемах і таблицях / О.В. Безпалько. К.: Логос. 134 с.
8. Белова О. (2021). Теоретично-порівняльний аналіз мовленнєвої готовності до школи дітей з типовим психофізичним розвитком та з затримкою психічного розвитку. Монографія / За заг. ред. І.В. Татьянчикової. Вид. 4. Словянськ: І. Маторіна. 267 с.
9. Бех І.Д. (2001). Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості // Початкова школа. №12. С.32-36.

10. Богуш А.М. (2000). Дошкільна лінгводидактика: Теорія і практика / А.М. Богуш. Запоріжжя. Просвіта. 216 с.
11. Богуш А. (1999). Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації // Дошкільне виховання. №1. С.10-11.
12. Брутман В.И. (1998). Проблема социальноеиротства и пути ее разрешения / В.И. Брутман // Дети-сироты: Консультирование и диагностика развития / под ред. Е.А. Стребелевой. М.: Полиграфсервис. С.12-21.
13. Брушневська І.М. (2017). Організаційно-педагогічні умови формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук // Актуальні питання теорії і практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Одеса. С.58-61.
14. Брушневська І.М. (2016). Розвиток граматичного ладу мовлення дітей за умов звичайного онтогенезу // Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. К. С.26-30.
15. Брушневська І.М. (2017). Теоретичні аспекти вивчення мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із ЗНМ // Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк. С.32-35.
16. Выготский Л.С. (1982). Детская психология. / Под ред. Д.Б. Эльконина. Т.4. Собр. соч. М.: Педагогика. 432 с.
17. Выготский Л.С. (1983). Основы дефектологии. М.: Педагогика. Т.5. 369с.
18. Візнюк Ю.М. (2017). Генетично-психологічний тренінговий підхід щодо оптимізації набуття ідентичності дітьми з тривалою сімейною депривацією / Ю.М. Візнюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. Вип.3. Т.2. Херсон. Гельветика. С.15-19.
19. Візнюк Ю. (2017). Психічна депривація як негативний чинник психогенези особистості / Ю. Візнюк // Arenanauki. Kwartalnymiedzynarodoveczasopismonaukowe. №1 (1). Lublin. С.110-117.

20. Войтенко Т.П. (1999). Проблемы развития детей в детских домах и школах-интернатах / Т.П. Войтенко, М.Н. Миронова // Вопросы психологии. №2. С.118-120.
21. Гаврилова Н.С. (2008). Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу / Н.С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна: Вип. X / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський: Аксіома. С.306-310.
22. Галатир І.А. (2011). Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві / І.А. Галатир // Зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту соц. технологій ун-ту «Україна». №3. С.10-14.
23. Галигузова Л.Н. (1990). Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и детских домах / Л.Н. Галигузова, С.Ю. Мещерякова, Л.М. Царегородцева // Вопросы психологии. №6. С.17-25.
24. Гончаровська Г.Ф. Соціально-психологічні чинники становлення самооцінки дитини дошкільного віку [Електронний ресурс] // Режим доступу до ресурсу:http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2010_8/200-208.pdf
25. Гошовський Я. (2008). Ресоціалізація депривованої особистості: [монографія] / Ярослав Гошовський. Дрогобич: Коло. 480 с.
26. Гошовський Я. (2011). Феноменологія депривації: системний теоретико-емпіричний дискурс / Я. Гошовський // Психологія і суспільство. №1. С.85-96.
27. Дегтяренко Т.М. (2008). Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами / Т.М. Дегтяренко, Л.С. Вавіна. Суми: Університетська книга. 216 с.
28. Денисенко О.І. (2012). Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку / О.І. Денисенко. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР. 32 с.
29. Дитячі будинки сімейного типу в системі захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [Текст] (2009) // Соціальна педагогіка / за ред. А.Й. Капської. К. Слово. С.259-277.

30. Діти, жінки та сім'я в Україні (2020). Державної служба статистики України / відповідальний за випуск І.В. Сенік. Київ. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/DJS_2019_pdf.pdf
31. Дубровина І.В. (1999). Психическоеразвитиедетей, воспитывающихся вне семьи / И.В. Дубровина, М.И. Лисина // Психическое развитие воспитанников детского дома / под ред. И.В. Дубровиной, А.Г. Рузской. М.: Педагогика. С.8-28.
32. Жинкин Н.И. (1954). К вопросам о развитии речи детей. // Советская педагогика. №6. С.79-95.
33. Жинкин Н.И. (1958). Механизмы речи. М.: Изд-во АПН РСФСР. 352с.
34. Жинкин Н.И. (1964). О кодовых переходах во внутренней речи // Вопросы языкознания. №6. С.28-38.
35. Жинкин Н.И. (1965). Психологические особенности спонтанной речи // Иностранный язык в школе. №4. С.2-10.
36. Жукова Н.С. (1990). Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Філічева. 2-е изд., перераб. М.: Просвещение. 239 с
37. Залысина И.А. (1985). Некоторые особенности психического развития дошкольников, воспитывающихся вне семьи / И.А. Залысина, Е.О. Смирнова // Вопросы психологии. №4. С.31-37.
38. Закон України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" від 13 січня 2005 р. № 2342-IV (із змінами) [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
39. Зимняя И.А.(1977). Речевой механизм в схемепорождения речи / Психолінгвістика и обучение русскому языку нерусских. М.: Русский язык. С.121-134.
40. Зязюн І.А. (2000). Педагогіка добра: ідеали і реалії. К.: МАУП. 312с.

41. Ілик Х.К. (2018). Соціальне сирітство в контексті сучасних міграційних процесів в Україні / Дис... канд. соціологічних наук. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 186 с.
42. Канішевська Л.В. (1995). Формування гуманних відносин учнів I-IV класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків у позаурочній діяльності / Автореф. дис...канд. пед. наук: 19.00.07. - К.: Інститутпедагогіки АПН України. 20 с.
43. Карасьова К.В. (2008). Розвиток комунікативних функцій дошкільників у процесі творчих ігор / Автореф. дис... канд. психол. наук: спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – К.: Інститутпсихології АПН України. 19 с.
44. Карсон Р., Битчер Дж., Минека С. (2004). Анормальная психология. 11 изд. СПб.: Питер. 1167 с.
45. Касілова Л.С. (2013). Корекційно-розвивальна робота з дітьми із загальним недорозвитком мовлення // Таврійський вісник освіти. №3. С.56-60.
46. Коваленко О.О. (2006). Соціальне сирітство як соціокультурний феномен : дис. ... кан. соціол. наук. К.: НАН України, Ін-т соціології. 212 с.
47. Колупаєва А.А. (2014). Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі // Особлива дитина: навчання і виховання. №3 (71). С.7-13.
48. Комарова Н., Пєша І. (2006). Методичні рекомендації для соціальних працівників, державних службовців щодо розвитку сімейних форм виховання. К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді. 92 с.
49. Конєва О.Б. (2009). Психологические особенности социально эмоциональных нарушений личности детей-сирот // Вестник Ужно-Уральского государственного университета. №30. С.59-65.
50. Коробова Л.І. Соціальне сирітство в Україні як соціально-педагогічне явище. 2009.
URL:https://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2009/visnuk_26.pdf

51. Кривачук Л.Ф. Удосконалення нормативно-правового механізму соціально-правового статусу захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, установлення юридичного статусу [Електронний ресурс] / Л. Ф. Кривачук // Актуальні проблеми державного управління. – Режим доступу : <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-2/index.html>

52. Криза трьох років [Електронний ресурс]: навч.посіб. / О.В. Скрипченко Вікова та педагогічна психологія // Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.ws/16151107/psihologiya/kriza_troh_rokiv

53. Лангмейер И. (1984). Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З. Матейчек. Изд. 1-е русск. Прага: ЧССР: Авиценум. Медицинское издательство. 334 с.

54. Леонтьев А.А. (1999). Основы психолінгвістики / А.А. Леонтьев. М.: Смысл. 287 с.

55. Леонтьев А.А. (1969). Психологические единицы и порождение речевого высказывания. М.: Наука. 306 с.

56. Леонтьев А.А. (1969). Язык, речь, речевая деятельность. М.: Просвещение. 214 с.

57. Ліфарєва Н.В. (2003). Психологія особистості. К.: Центр навчальної літератури. 240 с.

58. Лисина М.И. (1986). Проблемы онтогенеза общения / М.И. Лисина. М.: Педагогика, 143 с.

59. Лопатинська Н.А. (2019). До питання діагностики порушень розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу // // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип.12 / за ред. В.М. Синьова, О. В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. – С.126-134.

60. Лурия А. (1973). Основы нейропсихологии. М.: Изд-во МГУ. 374 с.

61. Маркова А.К. (1974). Психология усвоения языка как средства общения / А.К.Маркова. М.: Педагогика. 239 с.

62. Мартиненко І.В. (2015). Характеристика комунікативних рис особистості дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення / І.В. Мартиненко // Особлива дитина: навчання і виховання. №4. С.45-58.

63. Медико-психологічні та соціальні проблеми сиріт (2003) / під ред. М.М. Коренєва, І.С. Лебець, Р.О. Моїсеєнко. К.: Науковий світ. 239 с.

64. Мельниченко О.А., Юр'єва А.Ю., Панченко А.Ю. (2013). Проблеми соціального сирітства: причини, прояви та способи розв'язання // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. № 16. С.38–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSUNU_2013_16_9

65. Метелиця О. (2007). Становлення та формування родинних стосунків у прийомних сім'ях та будинках сімейного типу / О. Метелиця. // Соціальна педагогіка. №2. С.29-30.

66. Михальська С.А. (2010). Чинники та критерії комунікативно–мовленнєвого розвитку дошкільника / С.А. Михальська // Проблеми сучасної психології. Випуск 9. С.107-118.

67. Мілевська О.П. До проблеми вивчення синтаксичних умінь у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2021. Вип. 76. С. 216-219.

68. Мілевська О.П. Психолінгвістичний аналіз навичок лексичного добору у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»* // Збірник наукових праць. Херсон: Херсонський державний університет, 2020. – Вип. 92-93, С. 86-91.

69. Мілевська О.П. Формування емотивів у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення: психологічний та лінгводидактичний підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного*

університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. – Вип. 39. Том 6. С. 188-192.

70. Общение и речь: развитие речи у детей в общении со взрослыми (1985) / под ред. М.И. Лисиной. М.: Педагогика. 207 с.

71. Основи корекційної педагогіки (2010) // С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П. Матвєєва / за ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 264 с.

72. Особливості психічного розвитку дітей раннього віку / Р.В. Павелків Дитяча психологія // Режим доступу: http://pidruchniki.ws/18351114/psihologiya/osoblivosti_psihichnogo_rozvitku_dit_eu_rannogo_viku

73. Патопсихологія: понятійно-термінологічний словник (2016) / Г.М. Закалик, Ю.М. Терлецька. Львів: Вид-во Львівської політехніки. 156 с.

74. Піроженко Т.О. (2010). Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т.О. Піроженко. Тернопіль: Мандрівець. 152 с.

75. Пеша І.В. (2000). Соціальне становлення дітей сиріт в дитячих будинках сімейного типу / Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. 20 с.

76. Пеша І.В. (2000). Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування) / І.В. Пеша. К.: Логос. 87 с.

77. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. (2007). Психология сиротства. Изд.3-е. СПб.: Питер. 416 с.

78. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР. URL :<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> (дата звернення: 08.09.2021).

79. Психічний розвиток дитини у дошкільному віці / О.В. Кулешова. Вікова і педагогічна психологія // Режим доступу до ресурсу:http://bookdn.com/book_211_glava_6_Tema_6_Psikh%D1%96chnijj_ro_zvitok.html

80. Психологічні особливості розвитку особистості дитини в умовах інтернатного закладу (1992) / Упоряд. О. Антонова-Турченко. К.: РНМК. 264с.
81. Раєвська Я.М. (2014) Соціально-психологічний супровід соціальних сиріт // Актуальні проблеми психології. Випуск 14. С.130-139.
82. Рібцун Ю.В. (2014). Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. К.: Просвіта. 238 с.
83. Рібцун Ю.В. (2013). Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. 283 с.
84. Романенко О.В., Митурак М.Т. (2014). Напрями діагностики комунікативної готовності старших дошкільників до шкільного навчання // Науковий часопис. Спеціальна психологія. №18. С.397-401.
85. Савчук Я.О. (2017). Характеристика детермінанти "соціальне сирітство" як адміністративно-правової категорії // Трудове право; право соціального забезпечення / Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 6. Том 4. С.71-75.
86. СкулерДж. (2011). Діти, які пережили травму, сім'ї, що приносять зцілення / Джейн І. Скулер, Бетсі Кіфер Смолі, ТімотіДж. Каллаган. К.: Фенікс. 280 с.
87. Слюсар Л.І. (2014). Сучасний стан проблеми соціального сирітства в Україні та шляхи її вирішення // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Вип.5 (109). С.468-477.
88. Соботович Е.Ф. (1989). Психологическая структура речевой деятельности и ее формирование в процессе нормального онтогенеза // Изучение и коррекция обучения и воспитания детей с нарушениями слуха и речи. К.: КГПИ. 160 с.
89. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник. 2-е видання. К.: Видавничий дім "Слово", 2011. 392 с.

90. Терновая И.П. (2009). История и современное состояние проблемы социального сиротства в России: монография / И.П. Терновая. Таганрог: Таганрогский государственный педагогический институт. 90 с.

91. Терновець О.М. (2012). Соціальне сирітство як соціально-педагогічна проблема / О.М. Терновець // Соціальна педагогіка: теорія та практика. №3. С.61-68.

92. Терновець О.М. (2012). Соціальне сирітство як предмет міждисциплінарного дослідження / О.М. Терновець // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. 2012. Ч.І. №5 (240). Режим доступу : http://almamater.luguniv.edu.ua/magazines/visnyk/2012/Visnuk_ped_2012_5_1.pdf

93. Тищенко В.В. (2013). Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна. Том 2. С.396-405.

94. Тищенко В.В. (2012). Методика формування ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності дошкільників із ЗНМ // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова: Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія. Випуск 21. С.266-271.

95. Філософський енциклопедичний словник (2002) / за ред. В.І. Шинкарука та ін. К.: Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України: Абрис. 742 с.

96. Ченбай І.В. (2010). Сучасний зміст понять «сирота», «сирітство» / І.В. Ченбай // Соціальна педагогіка: теорія та практика. №3. С.4-10.

97. Чернета С.Ю. (2012). Соціальне сирітство як соціально-правова проблема / Чернета С.Ю. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. Чернігів. Вип.96. С.245-247.

98. Чистяк О.В. (2014). Особливості психічного розвитку дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківської опіки, які виховуються у дитячих будинках сімейного типу // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. №2 (23). С.266–272.

99. Шепелева Г.А. (2012). Соціальне сирітство: постановка проблеми / Г.А. Шепелева // Соціальні технології. №53. С.97-102.

100. Шеремет М.К. Логотерапевтична робота з аутичними дітьми [Електронний ресурс] / М.К. Шеремет, Д.І. Шульженко // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спец. психологія. 2014. Вип.26. С.275-281. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_26_59

101. Шипицына Л.М. (2005). Психология детей-сирот. СПб.: Изд-во СПб. ун-та. 628 с.

102. Шиделко А.В. (2018). Сирітство в Україні: психологічні особливості біологічних і соціальних дітей-сиріт // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. №2. С.165-173.

103. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні (2008) / Аксьонова С.Ю., Курило І.О., Слюсар Л.І.; під керівн. Е.М. Лібанової. К.: АДЕФ-Україна. 256с.

104. Яковлева В.А. (2011). Подолання наслідків соціального сирітства як показник безпеки життєдіяльності суспільства / В.А. Яковлева // Духовність особистості. Вип.6. С.205-212 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/domtp_2011_6_26.pdf.

105. Яремчук В.В. (2012). Феномен соціального сирітства як наукова проблема / В.В. Яремчук // Вісник психології і соціальної педагогіки. №9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.psyh.kiev.ua/Яремчук_В.В.